

Eewout van der Linden, *De appel van Adam en Eva: Liefde en seksualiteit in bijbelse en buitenbijbelse verhalen*, Meinema, Zoetermeer, Pelckmans, Kapellen 2006, 432 pp., € 29,90, ISBN 9021140977.

Dezelfde auteur, PKN predikant te Goes, publiceerde eerder in samenwerking met de schilderes Marja de Lange een boek over het Hooglied (*Als een zegel op je hart. Hooglied in beeld*, Meinema, Zoetermeer 2004). Blijkbaar is dit hem (en waarschijnlijk ook de uitgever) zo goed bevallen dat hij nu de gehele Bijbel aftast op zoek naar directe en indirecte gegevens over het geliefde en zeker ook in relatie tot religie gevoelige thema van de seksualiteit. Daarbij komt als vanzelfsprekend ook weer het Hooglied aan de orde en herhaalt Van der Linden op enkele pagina's wat hij daar eerder over schreef. In de conclusie daarvan wordt goed duidelijk wat hij beoogt met dit nieuwe boek: 'Je zou Hooglied kunnen lezen als een commentaar of een midrasj op andere delen van de Bijbel die de menselijke seksualiteit in het algemeen en de vrouwelijke seksualiteit in het bijzonder ondergraven. (...) Het is een tekst die het verdient om door hedendaagse mensen herhaaldelijk gelezen en overdacht te worden.' (p. 337). Het boek van Van der Linden is namelijk een enthousiast geschreven en breed uitgesponnen loflied op de goddelijke gave van de seksualiteit met al zijn verrukkingen en zijn risico's. De Bijbel en rabbijnse uitleg zijn er vol van. Tegelijkertijd moet Van der Linden constateren dat er op veel plaatsen en zeker vanuit het oogpunt van de vrouwelijke waardigheid heel bedenkelijk over is geschreven. Hij heeft er zijn handen vol aan om er de pret niet al te zeer door te laten drukken. In deze strijd laat hij zich als Barak bij de hand nemen door vrouwen die hem als Debora met een duidelijke, kritische visie de weg wijzen. Met name Ellen van Wolde en Dorothee Sölle worden dikwijls met instemming door hem geciteerd.

Van der Linden gaat heel de Bijbel door en geeft daarbij een goed en exegetisch verantwoord overzicht van alle teksten die min of meer te maken hebben met het thema. Het zwaartepunt ligt bij het boek Genesis, waarvan de bespreking meer dan de helft van het boek beslaat. Bij het Nieuwe Testament is hij binnen 75 pagina's klaar, maar daarin krijgt de lezer wel een goed overzicht voorgeschoteld van de gegevens over Maria en Maria Magdalena in Bijbel en traditie en de voortgaande discussies daarover binnen en buiten de kerk. Over Paulus zou nog wel wat meer te zeggen zijn dan nu is gebeurd. De vraag wordt opgeworpen of Paulus een vrouwenhater is (p. 403). Van der Linden zegt dit te willen nuanceren, maar hij doet dit zo beknopt dat het opgeroepen beeld – ten onrechte – blijft hangen.

Met de in de ondertitel genoemde 'buitenbijbelse verhalen' worden vooral de geschriften uit de periode tussen Oude en Nieuwe Testament en uit de eerste eeuwen van onze jaartelling bedoeld. Een aantal daarvan, de zogenaamde deuterocanonieke boeken, is tegenwoordig goed toegankelijk in de uitgave van de Willibrordvertaling en de Nieuwe Bijbelvertaling. Het valt op dat Van der Linden deze boeken niet apart bespreekt. Judit is verstoppt in een (al te) korte paragraaf over 'fatale vrouwen en bijbelse heldinnen' aan het slot van het hoofdstuk over Simson en Delila, Jezus Sirach komt even ter sprake in de korte bespreking van de wijsheidsteksten in aanloop op het Hooglied en het verhaal van Susanna en de oudsten krijgt een plek in het hoofdstuk op de kuise Daniël. In het register van bijbelplaatsen ontbreken de deuterocanonieke boeken helaas.

Bij de in de ondertitel genoemde 'buitenbijbelse verhalen' zou je ook kunnen denken aan de gegevens uit andere culturen uit de tijd waarin de Bijbel is geschreven. Het blijft echter beperkt tot een enkele vermelding van onder andere het voor het thema van de seksualiteit zo belangrijke Mesopotamische verhaal van Gilgamesh. Het zou inderdaad ook wel erg veel geworden zijn om deze gegevens in dit toch al zo lijvige boek te verwerken. Aan de andere kant helpt juist een vergelijking met deze gegevens om een goed beeld te krijgen van wat kenmerkend is voor de manier waarop in de Bijbel omgegaan wordt met dit onderwerp. Hoe verhelderend dit is blijkt bijvoorbeeld uit het boek van Karel van der Toorn, *Van haar wieg tot haar graf: de rol van de godsdienst in het leven van de Israëlitische en de Babylonische vrouw*, Ten Have, Baarn 1987.

Heel veel aandacht is er voor de rabbijnse bijbeluitleg met zijn opmerkelijke, soms haast obsessief overkomende aandacht voor seksualiteit. Van der Linden toont zich een goede gids op dit onoverzichtelijke terrein met zijn enorme hoeveelheid informatie uit heel verschillende bronnen. Ook de vroeg-christelijke uitleg komt vrij uitgebreid aan bod. Vaak wordt de nodige aandacht besteed aan de datering en de aard van de gegevens. Dat gebeurt echter niet systematisch, omdat de tekst is ingedeeld naar de volgorde van de bijbelverhalen en niet naar de later geschreven verhalen en commentaren. Daarom zou ook een register op deze bronnen nuttig zijn geweest.

De schrijfstijl is aangenaam en doet denken aan de manier waarop Maarten 't Hart schrijft over muziek (niet zoals 't Hart schrijft over de Bijbel!). Hij citeert vrijmoedig, met belangstelling en met kennis van zaken uit de primaire en secundaire bronnen. Hij aarzelt niet om middeleeuwse rabbijnse commentaren te koppelen aan inzichten van Midas Dekkers en gooit er regelmatig (vaak tussen haken) ook een eigen uitroep of relativerende opmerking tussendoor.

Op een boek waarin zoveel ter sprake komt zou natuurlijk van alles aan te merken kunnen zijn. Want ook al beschrijft Van der Linden meer dan dat hij interpreteert, hij ziet zich toch regelmatig genoodzaakt bepaalde exegetische knopen door te hakken. Dat gebeurt met name waar hij het opneemt voor de waarde van de seksualiteit en de waardigheid van de vrouw. Daarbij neigt hij er soms wel toe de dingen iets te mooi voor te stellen. Sommige problemen lijkt hij ook uit de weg te gaan. Zo valt het op dat hij het thema van de homoseksualiteit niet ter sprake brengt.

Men zou ook nog wel het een en ander kunnen aanvullen. In de door Van der Linden zo hoog gewaardeerde feministische exegese wordt de manier waarop Jaël (door Van der Linden in het voorbijgaan even genoemd als 'fatale vrouw') Sisera doodt wel omschreven als een soort verkrachting: 'Handelde ze niet als een man, die met een pin een vrouwenlichaam binnendringt?' (Athalya Brenner, *Schrift* 228 [2006], 187). Voor één keer zijn de rollen omgedraaid. De bij de uitleg van het verhaal over de dood van Simson aangehaalde Mieke Bal gaat nog verder dan Van der Linden aangeeft (p. 257): ze vergelijkt niet slechts het staan van Simson tussen de zuilen met de geboorte tussen twee benen; volgens haar is juist de dood van Simson door de twee zuilen uiteen te duwen een verwijzing naar de geboorte waarbij het kind zich een weg moet banen tussen de twee wanden van de moederschoot door. Er had hier ook wel verwezen kunnen worden naar mijn overzichtsartikel over dit onderwerp 'Vrouwen en Simson: Enkele opmerkingen over de feministische uitleg van Richteren 13-16', *GTT* 101 (2001), 11-21 (Duitse vertaling in C. Houtman, K. Spronk, *Ein Held des Glaubens?: Rezeptionsgeschichtliche Studien zu den Simson-Erzählungen*, Peeters, Leuven 2004, 247-263).

Bij het onderzoek voor dat artikel viel mij al op dat men in feite niet kan spreken over *de* feministische exegese. Sommigen zien met een nieuwe kijk op de Bijbel in veel van de hier aangehaalde teksten nog een bron van inspiratie en een wapen in de strijd voor de gelijkwaardigheid van de vrouw, voor anderen heeft de Bijbel in deze afgedaan en moeten hij en veel van zijn uitleggers juist bestreden worden. Van der Linden is zich hiervan bewust. Hij beschrijft deze tegenstelling op p. 413. Het past bij zijn terughoudende, beschrijvende stijl dat hij hierover geen oordeel uitspreekt. Liever formuleert hij een heldere, uitdagende vraag aan de lezer om haar/hem zelf aan het denken te zetten. Heel zijn boek kan daarbij gelezen worden als een hartstochtelijk pleidooi om het toch te blijven proberen met de Bijbel vanwege de vele mooie en inspirerende dingen die dat oplevert.